

Az a hatalmi rendszer tehát, amelybe az Ikszek is tartoznak, tele van függőségi, alá-fölé-mellérendeltségi minusszal, plusszal, egyenlőségjellel, oda-vissza nyíllal, bilincsszerű zárójelekkel. Ebben az embertelen idomban minden pont összeköthető a másikéval. E kötöttség pedig nem enged lehetőséget a játékra. A játék Boguslawski élete csupán. Ezért akarják őt megnyerni. Megnyerni és ezáltal elpusztítani. Az öreg Boguslawski a múltjukat, ifjúságuk eszményét jeleníti meg. Tevékeny tanú, aki előtt, akárha álomban is, magyarázkodni kell. Boguslawski ezért elpusztítandó. Ez kezdetben azt jelenti: kényszeríteni kell, hogy azt játssza, amit ők akarnak. De Boguslawski tudja, hogy a játék kényszere — nem játék, nem szolgálat, hanem szolgaság. El kell tehát üldözni a színpadról. De játékának színtere egész Varsó (sőt, az egész lengyel és német nyelvterület). Ezért nincsen különbség a varsói színház és Varsó, mint színház között. Boguslawski játéka-élete a Nemzeti Teátrum díszletei között folyik, de díszletként szolgálja játékát-életét az Óváros éppúgy, mint a Nowy Swiat házsora, rompalotájának fűtetlen szobája, vagy éppen az az ágy, amelyben haldoklását eljátssza és meghal.

Boguslawski tisztában van helyzetével. Mindenkor tudja, hogy mit kell tennie. Így még az Ikszek keresztül-kasul hatalmi pókhálórendszerében is, amelyen bárki bármikor fennakadhat, eredményesen és sikerrel éli-játssza... a szabadságot — a szerepek legemberebbikét. A szabadságot, amelyet az ember csak önmagában, önmagával viaskodva vívhat ki. Halálba lehet kergetni, el lehet tüntetni a sírját. Ő maga elpusztíthatatlan.

Az *Ikszek* a szabadság eljátszásának sajátos, hiteles ábrázolása, időtlen „eseménytelen” krónikája.

Spiró György egyetlen mélylélegzettel írta meg regényét. Ez azt jelenti, hogy a kort és szereplőit kitűnően kell ismernie. De hősein túl nemcsak ismeri, érti is a „lengyel kiegyezés” sokat vitatott másfél évtizedét, a „harcolni vagy gyarapodni” nálunk is jól ismert dilemmáját. Spiró György könyve azonban nem történelmi és nem is életrajzi regény. Színpadi jelenetekre lehet bontani, de nem „cseppfolyósított” dráma. Tudományos igénnyel megírt elemzések, elemzéstörödékek olvashatók benne, de nem esszébe ágyazott értekezés. Mindezeknek a keveréke inkább, amelyet, ha belekóstol az ember, meg is szeret — hősével, Boguslawskival együtt. (*Szépirodalmi.*)

KOVÁCS ISTVÁN

Regény — beváltatlan ígéretekkel

FÜLÖP JÁNOS: SZERELEM HAVA

Mindennapinak aligha nevezhető kapcsolat áll a regény cselekményének közép-pontjában: egy vidéki város pártapparátusában dolgozó, szó szerint véve a mozgalmi életben nevelkedett fiatal — ráadásul csinos — nő és egy extravagáns gesztusokban bővelkedő, némileg „szabadgondolkodó” szobrász mind szenvedélyesebbé váló szerelme. Természetesen, e konfliktusokban érlelődő viszony itt is — miképp a pusztá belletrisztikát vagy a love storyk lapos érzelgősségét meghaladó művekben mindig — több kíván lenni önmagánál: lényegeseknek ítélt társadalmi tartalmak kifejezésére hivatott. Mindenekelőtt: az önkiteljesedés lehetőségeinek, a politika és a művészet, az intenzív közéleti tevékenység (a hatalom) és a tisztesség összefüggéseinek érzékelés kibontására. Ez utóbbit vetíti előre a regény — Epiktétosztól vett — mottója is: „Mi lesz a helyem az államban? — kérditek. Az, amit úgy tudtok megszerezni,

hogy közben megbízhatóak és tisztességesek maradtok. Ha erről lemondtok azzal, hogy az államnak hasznára akartok lenni, ugyan mi haszna lehet velejéig tisztességtelen és megbízhatatlan emberekből?"

Epiktétosz szentenciája — noha az újabb etikai elméletek ennél azért jóval bonyolultabbnak, ellentmondásosabbnak tekintik az objektív politikai hasznosság és az erkölcs kapcsolatát — kétségtelen alapkövetelményt fogalmaz meg: a közéleti cselekvés és a morális tisztaság elválaszthatatlanságának elemi normáját. Ennek érvényességét, mértékadó szerepét az sem bomlaszthatja föl, hogy egyértelműen helyes — a történelem által igazolható — célkitűzések olykor csak szükségszerű vétkek sorának kényszerű vállalása árán valósulhattak meg. Az erkölcsi meghatározottságot akkor sem mellőzhetjük, ha tudjuk: a politikában mindig az eredmény a perdöntő, s a lehető legtisztább szándékok is vezethetnek a legsúlyosabb elhibázott lépésekhez. A „tisztá kéz” megőrzésének morális igénye gyakran merevedhet a cselekvés akadályává, a tétlenség leplezőjévé, néha illuzorikussá válhat ugyan, de normatív funkcióját mégsem veszítheti el.

A mottóban körvonalazott, *végső elvként* tehát messzemenően hiteles etalonját Fülöp János a közelmúlt — az ötvenes évek — hazai kommunista mozgalmára, jellegzeteseknek vélt párttagtípusaira igyekszik alkalmazni. A témaválasztás — hangsúlyozzuk — kiemelkedő fontosságú társadalmi tendenciák, mély erkölcsi konfliktusok újszerű ábrázolására nyújt esélyt. A pártapparátusok világa irodalmunkban jobbára a „fehér foltok” közé tartozik, Fülöp János regénye ennyiben — életanyagának egyik lényegi szféráját tekintve — vitathatatlanul teljesíti az eredetiség követelményét. Nem feledhetjük azonban, hogy a téma — önmagában — még csak ígéret, a legjobb sem több pusztá lehetőségénél.

Az ötvenes évek pártfunkcionáriusainak emberileg-erkölcsileg problematikus képviselői a nő, Buházi Anna emlékképeiben vonulnak föl. A megjelenített valódi és álkommunisták közül a legnagyobb nyomatékot talán az egykori férj, Tamás kapja, aki a személyi kultusz politikai gyakorlatának és a szólamokká alacsonyított eszményeknek az ellentétéből azt a hamis következtetést vonja le, hogy a hatalomhoz fűződő viszonyában a pártot is szükségszerűen a machiavellisztikus módszerek jellemzik, a nagyszabású ideálok szerintek csak a tömegek tudatos megtévesztésének eszközei lehetnek, mert a lényeg voltaképp az önmagáért való uralkodásban rejlik. A disszidálás így törvényszerű végkifejlete következtelen, kisszerű magatartásának, cinizmusba forduló meghasonlottságának. Megemlítendő, hogy később egy párttervezleten Anna erkölcsi szempontból határozott különbséget tesz azok között, akik szándékosan, önző számításból, és akik csupán gyengességük miatt váltak árulóvá. Ez a differenciálás kétségtelenül jogosult, de a mű szövege alapján Tamást — ellentétben felesége elképzeléseivel — nem sorolhatjuk egyértelműen a „megtévedtek” közé, vétke az adott helyzetben alig-alig csekélyebb a tudatos árulók bűneinél. Mert Tamás, noha már egyáltalán nem hitt az ügyben, a Központi Vezetőség apparátusában dolgozott. A pozícióra irányított következetes képmutatása erkölcsi normáinak teljes felbomlására vall. Ez pedig nyilvánvalóan túlmutat a morális „gyengesség” érvényességi körén, hiszen a rossz *szándékos* vállalását foglalja magában. Az elv és a konkrét példa közötti feszültség elsősorban Tamás alakjának felszínes ábrázolásából eredhet. Vagy abból a szemléletbeli bizonytalanságból, mely egy felelős politikai vezető partikuláris érdekű eszmei képmutatását „gyengességnek” minősíti.

Göllöncsér elvtárs az aszketikus típus megtévesztője: már-már embertelenné végletesedő rendteremtési kísérletével az 56-ot megelőző hónapok ellentmondásait, a pártban is fölfedezhető elbizonytalanodás jeleit igyekszik — elvakult módon — elsúlyozni. Mindenhol ellenséget sejtő gyanakvása a törvénytelenések által kiváltott szorongások következménye. A harmadik — még kiemelésre érdemes — párttag Dégenfeld, aki a szocialista erkölcsiséget a szexuális szabadossággal, a libertinizmus felújított változatával azonosítja. Az igen-igen kisztílv, emberileg jelentéktelen képmutató, a fanatikus aszkéta és a gátlástalan élvhajász — ők tehát az emlékképekben valamennyire még részletezett figurák. S ez pedig — véleményünk

szerint — fölötte kevés: nem mennyiségi, hanem intenzitásbeli értelemben. Mert ezek a vázaltszerűen ábrázolt szereplők — tételelességük, csekély művészi erejük, szűkösre méretezett eszmei teherbírásuk miatt — képtelenek a kor bonyolult, tragikus fordulatokban bővelkedő erkölcsi dilemmáinak, ellentmondásos emberi lényegének méltó képviselőitére. Félreértés ne essék: *nem* a morális torzulások megelevenítését bíráljuk itt, hanem a mű világának felületességét.

Aránytalannak ítéljük a főhős, Anna alakját: remélhető jelentőségéhez képest ugyanis csak töredékes, epizodikus szerepet kap a párthoz fűződő *karakters* viszonyának, hivatástudatának, mozgalmi eszmélkedésének, munkája tartalmának egyéniségminősítő bemutatása. Épp az az oldal marad így homályban, kellő árnyalatok nélkül, amelyik szerelmének — a mű egészének — különösségét alapozná meg. Közhelyek felé hajló vélekedései, meglehetősen modoros, eleven gondolatokban távolról sem gazdag vitái zavaróan ellentétesek azzal az írói törekvéssel, melynek alapján Annát rendkívül képzett, szuverén meggyőződésű kommunistának — elméleti cikkek szerzőjének — kellene tekintenünk. E föbbnyire csak deklarált képességek, személyiségjegyek valószínűsítő erőtlensége folytán Anna egyediségében és sorsában a spontán nőiesség, az érzékiség válik meghatározóvá, szexuális megközelíthetlenségének sorozatos kalandjai szereznek elsöprő fölényt, eltérően a szöveg sejtéseitől.

Nem mélyül autonóm egyéniséggé a partner, Konok András figurája sem. Filozófálgatásai inkább csak eredetieskedőek, evidenciákat rejtenek, magatartása néha a hétköznapi tudat konvencionális művészsémájának szintje felé közelít, mivel a lényeg aspektusából jelentéktelen külsődleges mozzanatok nyomulnak időről időre előtérbe (szeszélyesség, bohém különcködés, harapós modor, az alkotás fétise stb.). Világképének kidolgozatlanágára, alacsony nivójára vall az is, hogy a helyi értelmiségi körben tartott — mélynek, keménynek, bátornak tekintendő — előadása valójában álproblémákat feszeget, a művészet és a politika viszonyának egyik huzadrangú kérdését emeli középpontba. E provinciális alkatúra sikeredett szobrászról bizony nehezen hihető, hogy már-már világhírű művész.

Problemátikus a regény befejezése, mely voltaképp egy fatális, szinte abszurdnak ható félreértésre épül. Röviden: Anna terhes lesz, de úgy véli, a férfi nem hajlandó feleségül venni. Tudja, leányanyaként nem maradhat a pártapparátus vezető beosztású munkatársa. A szobrász viszont tulajdonképp nincs ellene a házasságnak, ám beszélgetésükből arra következtet, hogy Anna — hivatásának megőrzése végett — el akarja vettetni a gyereket. Kíméletlenül szakít tehát vele. Anna azonban eleve a munkahelyét kívánta otthagyni, elhatározását András véglegesnek tűnő távozása után sem változtatja meg: vállalja a szülést. A regény végül tökéletesen happy enddel zárul: a férfi váratlanul visszatér, és karjaiba zárja Annát... E végkifejlet egésze aligha ítéhető színvonalasnak. Következetesnek pedig semmiképp sem, hiszen e kapcsolatot korábban az jellemezte, hogy egymás legtitkosabb gondolatait kitalálták, a súlyos félreértés tehát mélységesen valószínűtlen. Vagy szerelmük ábrázolása, vagy a befejezés tűnik elhibázottnak. Túlzottan magától értetődő — továbbá — Anna döntése, mivel a mozgalmi munkáról néhány hónappal korábban azt állítja: „nekem ez az életem”. (Igaz, rövid idővel ezelőtt — szintén motiválatlanul — arra utal, hogy már kiveszett belőle a lelkesedés.) Úgy tűnik, Anna kissé feledékeny, s épp egy lényegi kérdésben. De a legzavaróbb az, hogy áldozata, hivatásának morális pátozzsal körített feladása — utólag tekintve — teljességgel értelmetlen. Mert a gyermeket megtartva a házasságnak nem lehet akadálya, tehát nem lesz leányanya, így viszont maradhatna munkahelyén. Vagyis: a valódi konfliktust bosszantó — egyáltalán nem szükségszerű — tévedések helyettesítik.

Végeredményben: a *Szerelem hava* — eszmei és művészi fogyatékoságai miatt — nem nyújt tartalmas korrajzot, nem mutat föl mélyebb emberi igazságokat, a művet így mindenekelőtt a témában rejlő esélyek elveszejtése, üzeneteinek szegényesége jellemezheti. A mottó ígéretei ellenére a regény lényegében nem ad többet egy érdekes szerelem vitatható színvonalú ábrázolásánál. (*Magvető*.)

BALOGH ERNŐ